

The Mandala Archetype in Shams Langroudi's *March on Hollow Soil* Based on the School of Symbolism

Soudabeh Alitavakoli¹ Maryam Gholamreza Beigi^{1*} Khorshid Ghanbari Naniz¹

1. Kerman, Islamic Azad University, Iran

DOI: [10.22080/RJLS.2025.28566.1531](https://doi.org/10.22080/RJLS.2025.28566.1531)

Abstract

The novel *March on Hollow Soil* by Mohammad Shams Langroudi is a symbolic narrative which depicts a society that is confronting modernity, yet is entangled in superstition. Through the story of social and cultural transformation in the fictional land of “Nariana and Pal”, the novel reflects the tension between tradition and modernity. Using a descriptive-analytical method, this study applies the mandala archetype—a symbol of wholeness and order originating in the collective unconscious—based on the theories of Carl Gustav Jung. The mandala in this novel mirrors the confrontation between social disorder and the aspiration for return to the self. Findings suggest that by employing symbolism, the novel deeply engages with Jungian archetypal psychology, using the mandala as a symbol of unity and order, both internal and external. Its presence not only reinforces the novel's semantic layers but also contributes to narrative and thematic coherence. The clash between tradition and modernity, as one of the novel's central motifs, is conveyed through the mandala archetype and its reflection of the opposition between order and chaos.

Keywords: The Mandala Archetype; Carl Gustav Jung; Symbolism; Individuation; Collective Unconscious; *March on Hollow Soil*

Introduction

This study, based on the school of symbolism, analyzes the mandala archetype in *March on Hollow Soil*. In this work, the mandala serves as a symbol of the repetitive cycles of history, cultural birth and death, and society's attempt to achieve wholeness and coherence. The study aims to examine the mandala archetype in the structure and themes of the novel to clarify its connection with the characters, events, and narrative situations. Another objective of this research is to analyze how the mandala is employed to depict the conflicts between tradition and modernity in the structure of the narrative and its profound symbolic meanings. As such, the study seeks to demonstrate how the mandala in the novel functions as a tool for returning to order and inner unity. The ultimate goal of this research is to identify the role of the mandala in the process of the characters' evolution and self-discovery, as well as its impact on the overall structure of the novel.

The novel *March on Hollow Soil*, with its complex and symbolic structure, provides a framework in which the mandala archetype represents the psychological actions of the characters within the narrative. For instance, in the scene where Eve bites the apple, the symbol of entering the unconscious and the beginning of the hero's

* Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran. Corresponding author: beigii@iauk.ac.ir.

psychological journey is revealed. On this basis, the mandala, as the outward manifestation of the “Self” in Jungian psychology, appears not only in the structure of the story but also in the characters’ inner struggles—that is, the effort to return to psychic unity and coherence after fragmentation. Thus, rather than simply reinterpreting symbols, they are studied in relation to the characters’ psychological transformations and the transition from superstition to awareness.

For the first time, this research analyzes the mandala archetype in this novel through the lens of symbolism, seeking to investigate the role of this archetype in narrative structure, characterization, and the novel’s philosophical and psychological concepts. This approach not only contributes to a deeper understanding of the collective and individual unconscious in the text, but also uncovers new semantic layers in the novel and its connections with myths and ancient symbols. Since the mandala, as a Jungian psychological archetype, symbolizes the quest for inner wholeness and the return to unity, examining how this symbol in Langroudi’s novel embodies the characters’ inner struggles and the confrontation between tradition and modernity is a central concern of this research.

Research Questions and Methodology

This research employs a descriptive-analytical method, identifying elements related to the mandala archetype and analyzing their symbolic meaning within the framework of Jung’s theories. By comparing the concepts of the mandala in Jungian psychology with its application in this novel, the study examines the influence of this archetype on the narrative in an attempt to provide answers for the following questions:

1. How is the mandala archetype manifested in the characters’ transformations and inner changes?
2. What relationship exists between the mandala and the conflict between tradition and modernity in the process of societal change?
3. What role does the mandala play in the process of self-discovery and the growth of individuality in the characters and in society?
4. How does the mandala archetype, in connection with Jungian psychology, contribute to the development of the characters and their attainment of a complete identity?

Findings and Conclusion

The novel *March on Hollow Soil* employs the mandala archetype to embody the complex psychological evolution of its characters and their struggle for awareness and wholeness. The mandala, symbolizing inner balance and unity, appears in the novel’s circular and symmetrical narrative structure, representing the quest for harmony between opposing internal and external forces. By linking individual crises with collective conflicts, the novel demonstrates the influence of the collective unconscious on both personal and social psychology. Through mandala symbolism, Langroudi portrays not only the characters’ individual journeys toward self-realization but also humanity’s broader search for balance between tradition and modernity. Ultimately, the novel reflects Jung’s concept of individuation, where reconciliation with the shadow and integration of opposites lead to wholeness.

تحلیل کهن‌الگوی ماندالا در رمان «رژه بر خاک پوک» بر مبنای مکتب نمادگرایی

^۱ سودابه علی توکلی

^۲ مریم غلامرضاییگی

^۳ خورشید قنبری نیز

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۲/۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۱

DOI: [10.22080/RJLS.2025.28566.1531](https://doi.org/10.22080/RJLS.2025.28566.1531)

چکیده

رمان رژه بر خاک پوک اثر محمدشمس لنگرودی، داستانی نمادین از مواجهه جامعه‌ای خرافه‌زده با مدرنیسم است. این اثر با روایت دگردیسی اجتماعی و فرهنگی، به بررسی تقابل سنت و تجدد در سرزمین خیالی ناریانه و پال می‌پردازد. در این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی، کهن‌الگوی ماندالا، به عنوان یکی از نمادهای کهن و بازمانده از ناخودآگاه جمعی بشری، براساس نظریات کارل گوستاو یونگ تحلیل شده است. ماندالا به مثابه‌ی نمادی از تمامیت و نظم، در این رمان بازتاب‌دهنده‌ی تقابل میان آشفتگی‌های اجتماعی و تلاش برای بازگشت به خویشتن است. از نتایج پژوهش می‌توان به این اشاره کرد که رمان «رژه بر خاک پوک» با بهره‌گیری از نمادگرایی، به‌طور عمیقی به مفاهیم روان‌شناختی کهن‌الگوها پرداخته و ماندالا را به‌عنوان نمادی از وحدت و نظم درون و بیرون به کار برده است. ماندالا، به عنوان نمادی از تمامیت، انسجام و تلاش برای بازگشت به خویشتن، در ساختار و محتوای این رمان حضور دارد. حضور ماندالا در ساختار داستان، نه تنها پیام‌های معنایی رمان را تقویت می‌کند بلکه به انسجام روایی و معنایی اثر کمک کرده است. تقابل میان سنت و مدرنیته، به‌عنوان یکی از محورهای اصلی رمان، در قالب کهن‌الگوی ماندالا و بازتاب آن در تقابل میان نظم و بی‌نظمی به تصویر کشیده شده است. با تأکید بر اهمیت ناخودآگاه جمعی، چارچوبی مناسب برای تحلیل این اثر و مفاهیم روان‌شناختی آن ارائه داده است.

کلیدواژه‌ها: کهن‌الگوی ماندالا، کارل گوستاو یونگ، نمادگرایی، فردیت، ناخودآگاه جمعی، رژه بر خاک پوک.

^۱ دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران. رایانامه:

tanakulisoudabeh@gmail.com

^۲ استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران. (نویسنده مسؤول) رایانامه: beigii@iauk.ac.irm

khghanbari@yahoo.com

^۳ استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران. رایانامه:

۱- مقدمه

ماندالا، که ریشه در فرهنگ‌ها و سنت‌های هندو و بودایی دارد، از دیرباز نمادی از تمامیت، نظم و ارتباط میان جهان بیرونی و درونی بوده است. «این نماد به عنوان یکی از اصلی‌ترین کهن‌الگوهای ناخودآگاه جمعی بشر در روانشناسی کارل گوستاو یونگ معرفی شده است.» (سلمانی‌نژاد مهرآبادی، ۱۳۹۳: ۴۱)؛ یونگ ماندالا را بازتاب‌دهنده‌ی تلاش انسان برای بازگشت به خویش و دستیابی به فردیت می‌داند.

ادیات، همواره بازتاب‌دهنده‌ی تغییرات اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناختی جوامع بوده است. در میان متون ادبی، آثاری که به بررسی تقابل سنت و مدرنیسم می‌پردازند، اهمیت ویژه‌ای دارند؛ چراکه این تقابل، یکی از اساسی‌ترین چالش‌های جوامع در حال گذار است. (اسماعیل‌پور، ۱۳۷۷: ۲۶)؛ «نماد و تمثیل از جمله مؤلفه‌های کاربردی در آثار بزرگان حوزه‌ی زبان و ادبیات فارسی است که از این منظر بخش عظیمی از متون نظم و نثر عرفانی را به این امر اختصاص یافته‌اند.» (روحانی سروستانی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۰۹)؛ در حوزه‌ی ادبیات، «کهن‌الگوها از جمله ماندالا، به شکلی نمادین در متون مختلف بازتاب می‌یابند.» (اسنودن، ۱۳۸۷: ۸۱)؛ رمان رژه بر خاک پوک، نوشته‌ی محمدشمس لنگرودی، اثری تخیلی با درون‌مایه‌ی اجتماعی و فرهنگی، یکی از نمونه‌های برجسته‌ی این بازتاب است. لنگرودی در پیچ و تاب داستان به‌خوبی جزئیات رویارویی‌های دو قشر سنتی (به نمایندگی کورو، پسران و زار) و مدرنیسم (به نمایندگی چیستا، مانیاک و ژرف) را متصور می‌شود. در حین خواندن رمان، ذهن به‌طور پیوسته، به دنبال مصداق‌های واقعی (تاریخی-سیاسی) تشبیهات و روایت‌های خیالی داستان می‌گردد، که در صورت نداشتن حافظه‌ی تاریخی و آگاهی مناسب (نسبت به اتفاقات یکی دو قرن گذشته کشورمان)، ممکن است جابجایی از داستان شمس لنگرودی در رمان رژه بر خاک پوک، داستان سرزمینی را روایت می‌کند که غرق در خرافات است و ترسی ویرانگر بر زندگی مردمان آن، سایه افکنده است. این سرزمین با گذشت زمان وارد عرصه‌ی مدرنیته می‌شود؛ هرچند که ورود اندیشه‌های نو به آن به سبب خو گرفتن ساکنانش با خرافات، همچون رژه رفتن بر خاک پوک می‌ماند. برای شما کسل‌کننده شود.

۱-۱- بیان مسأله

این پژوهش با تکیه بر مکتب نمادگرایی، کهن‌الگوی ماندالا را در رمان رژه بر خاک پوک تحلیل می‌کند. ماندالا در این اثر، نمادی از چرخه‌های تکراری تاریخ، تولد و مرگ فرهنگی، و تلاش جامعه برای دستیابی به تمامیت و انسجام است. این پژوهش قصد دارد تا مفهوم کهن‌الگوی ماندالا را در ساختار و مضامین رمان بررسی کند و ارتباط آن را با شخصیت‌ها، حوادث، و موقعیت‌های داستانی روشن نماید. هدف دیگر این پژوهش تحلیل چگونگی به‌کارگیری ماندالا برای نمایش کشمکش‌های سنت و تجدّد

در ساختار روایت و معانی عمیق نمادین آن است. این پژوهش می‌خواهد نشان دهد که چگونه ماندالا در رمان به عنوان ابزاری برای بازگشت به نظم و یکپارچگی درونی عمل می‌کند. هدف نهایی این پژوهش، شناسایی نقش ماندالا در فرآیند تکامل و خودشناسی شخصیت‌های داستان و تأثیر آن بر ساختار کلی رمان است.

رمان «رژه بر خاک پوک» با ساختار پیچیده و نمادین خود، بستری فراهم می‌کند تا کهن‌الگوی ماندالا در دل روایت، کنش‌های روان‌شناختی شخصیت‌ها را نمایندگی کند. از جمله در صحنه‌ای که حوا سب را گاز می‌زند، نماد ورود به ناخودآگاه و آغاز سفر روان‌شناختی قهرمان مشاهده می‌شود. بر این اساس، ماندالا به عنوان نمود بیرونی «خود» (self) در روان‌شناسی یونگ، نه فقط در ساختار داستان که در کشمکش درونی شخصیت‌ها ظهور می‌کند؛ یعنی تلاش برای بازگشت به وحدت روانی و انسجام پس از فروپاشی. پس به جای صرف بازخوانی نمادها، آن‌ها در روند تغییرات روانی شخصیت‌ها و انتقال از خرافه به آگاهی بررسی شده‌اند.

پژوهش حاضر، برای نخستین بار به تحلیل کهن‌الگوی ماندالا در رمان رژه بر خاک پوک بر مبنای مکتب نمادگرایی می‌پردازد و تلاش دارد نقش این کهن‌الگو را در ساختار روایت، شخصیت‌پردازی، و مفاهیم فلسفی و روان‌شناختی رمان بررسی کند. این رویکرد، نه تنها به درک عمیق‌تر ناخودآگاه جمعی و فردی در متن کمک می‌کند، بلکه به کشف لایه‌های معنایی جدیدی در رمان و ارتباط آن با اسطوره‌ها و نمادهای کهن می‌انجامد. با توجه به اینکه ماندالا به عنوان کهن‌الگوی روان‌شناختی یونگ نمادی از تلاش برای به دست آوردن تمامیت درونی و بازگشت به وحدت است، بررسی اینکه این نماد در رمان لنگرودی چگونه به تجسم کشمکش‌های درونی شخصیت‌ها و تقابل سنت و مدرنیته پرداخته، مسأله‌ای اساسی در این پژوهش است.

۱-۲- پرسش‌های پژوهش

۱. کهن‌الگوی ماندالا در روند تحول شخصیت‌ها و دگرگونی‌های درونی آن‌ها در رمان «رژه بر خاک پوک» چگونه تجلی یافته است؟

۲. چه ارتباطی میان نماد ماندالا و تقابل سنت و مدرنیته در فرآیند تغییرات جامعه وجود دارد؟

۳. چگونه نماد ماندالا در فرآیند خودشناسی و رشد فردیت شخصیت‌ها و جامعه نقش‌آفرینی می‌کند؟

۴. کهن‌الگوی ماندالا، با مفاهیم روان‌شناسی یونگ، در داستان رژه بر خاک پوک، چگونه به تکامل

شخصیت‌ها و دستیابی به هویت کامل کمک می‌کند؟

۱-۳- روش پژوهش

این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، عناصر مربوط به کهن‌الگوی ماندالا را شناسایی کرده و تحلیل نمادین آن‌ها در چارچوب نظریات یونگ انجام می‌شود. با تطبیق مفاهیم ماندالا در روانشناسی یونگ و کاربرد آن در رمان «رژه بر خاک پوک»، تأثیرات این کهن‌الگو در روایت بررسی می‌شود.

۱-۴- پیشینه‌ی پژوهش

با بررسی‌های انجام شده مشخص شده که پیرامون رمان «رژه بر خاک پوک» پژوهشی انجام نشده است. البته دیگر آثار داستانی شمس لنگرودی نیز، همچون رمان فوق، مورد توجه نبوده است. در مقابل، اشعار این ادیب معاصر مورد بررسی و کنکاش قرار گرفته است. از جمله:

فیاض منش، پرند؛ صفایی سنگری، علی؛ چراغی، رضا (۱۳۹۷) «تحلیل نشانه‌های بلاغی در عاشقانه‌های شمس لنگرودی» نویسندگان این مقاله با رویکرد توصیفی-تحلیلی به بررسی نشانه‌های بلاغی در اشعار عاشقانه‌ی شمس لنگرودی پرداخته‌اند. تحلیل بلاغی اشعار عاشقانه‌ی شمس لنگرودی نشان می‌دهد که این اشعار، با بهره‌گیری آگاهانه و هدفمند از نشانه‌های بلاغی، تصویری ژرف و احساسی از تجربه‌های ذهنی و زیستی شاعر ارائه می‌دهند و مخاطب را به دنیای ذهنی او رهنمون می‌سازند.

پیرامون کهن‌الگوی ماندالا، پژوهش‌هایی انجام شده است که مهمترین آن عبارت است از:

۱. اتونی، بهروز (۱۳۸۹) «نگاره ماندالا، ریختار ساخت اسطوره، حماسه اسطوره‌ای و عرفان» در این مقاله، نویسنده، نگاره ماندالا را نه تنها به عنوان تصویر دایره‌ای تودرتو، بلکه به مثابه‌ی ریختار بنیادین ساخت اسطوره، حماسه و عرفان معرفی می‌کند. این نگاره از دایره مهین آغاز و به دایره کهن ختم می‌شود و در ساحت روان‌شناسی تحلیلی، نمایانگر تمرکز حواس و نمود «خود» است. نویسنده استدلال می‌کند که ماندالا یک فرمول هستی‌شناختی و اسطوره‌ساز است که در ساختار عرفانی و اسطوره‌ای ادبیات ایرانی قابل ردیابی است. نگاره ماندالا با نماد «خود»، به رمزگشایی از ساختارهای درونی و روانی روایت‌ها کمک می‌کند و پیوندی عمیق میان جهان بیرون و درون برقرار می‌سازد.

۲. فیروزی مقدم، محمود؛ حمیدی، طاهره؛ خیرآبادی، عباس (۱۳۹۹) «بازتاب نمادها و نشانه‌های ماندالا در داستان مصور کودک و نوجوان» نویسندگان این مقاله با تکیه بر نظریه‌ی کهن‌الگوهای یونگ، به بررسی بازتاب نگاره ماندالا در داستان‌های مصور کودک و نوجوان پرداخته‌اند. ماندالا، که با مفاهیمی چون دایره، وحدت، خورشید، زمان و اعداد پیوند دارد، در این مقاله به عنوان ابزار معنابخش و ساختاردهنده در روایت‌های کودکانه تحلیل شده است. نتایج نشان می‌دهد که ماندالا در داستان‌های کودک و نوجوان به شکل نمادهایی چون ماه، خورشید، چشمه، دایره، اعداد و غار جلوه‌گر شده و

کارکرد آن، ایجاد وحدت، هماهنگی و تمرکز روانی در روایت است. ماندالا به عنوان ابزار نمادین، به غنای روانی و اسطوره‌ای داستان‌ها کمک می‌کند.

۳. امینی، آناهیتا؛ سرامی، قدم‌علی؛ اشرف‌زاده، رضا (۱۴۰۰) «پیوند عقل و عشق در داستان زال و رودابه با تکیه بر تئوری انتخاب و نگاره ماندالا». نویسندگان این مقاله با بهره‌گیری از تئوری انتخاب ویلیام گلاسرو و مفهوم نگاره ماندالا، به بررسی پیوند میان عقل و عشق در داستان زال و رودابه می‌پردازند. مقاله با رویکرد روان‌شناختی و روش تحلیلی-توصیفی، عشق را در معنای تعهد مورد بررسی قرار داده و آن را رفتاری عقلانی و هدفمند می‌داند. مقاله به این نتیجه می‌رسد که تعهد، عاملی است که عقل و عشق را به هم پیوند می‌دهد و در قالب رفتار متعهدانه، ساختار عشق را عقلانی می‌سازد. از این منظر، داستان زال و رودابه نمونه‌ای از اتحاد تضادها و تبلور «خود» در مسیر عشق است.

پژوهش حاضر که برای نخستین بار به تحلیل کهن‌الگوی ماندالا در رمان «رژه بر خاک پوک» پرداخته است، به شکلی نوین به بررسی نقش این کهن‌الگو در ساختار و مضامین رمان، به‌ویژه در ارتباط با شخصیت‌ها، حوادث و موقعیت‌های داستانی می‌پردازد. این رویکرد، به‌ویژه در بررسی کشمکش‌های سنت و مدرنیته، می‌تواند به درک عمیق‌تری از فرآیند تکامل شخصیت‌ها و بازنمایی روان‌شناختی آن‌ها کمک کند.

این پژوهش، همچنین با در نظر گرفتن تاریخچه و کاربرد روان‌شناسی یونگ در ادبیات، نقشی جدید و منحصر به فرد از کهن‌الگوی ماندالا در رمان «رژه بر خاک پوک» به نمایش می‌گذارد. به‌ویژه با توجه به اینکه پژوهش‌های پیشین به‌طور خاص به این کهن‌الگو در این رمان نپرداخته‌اند، این تحقیق می‌تواند شکاف‌های موجود در پژوهش‌های قبلی را پر کرده و چشم‌انداز جدیدی از مطالعه‌ی نمادگرایی در ادبیات فراهم آورد.

بنابراین، پژوهش حاضر با ارائه‌ی تحلیل‌هایی نوین از ماندالا و کاربرد آن در رمان «رژه بر خاک پوک»، قصد دارد به درک عمیق‌تری از روند تکامل شخصیت‌ها، نمادگرایی و چالش‌های روان‌شناختی در این اثر دست یابد.

۲- مبانی نظری پژوهش

«ماندالا، که در لغت به معنای «دایره» است، نمادی از تمامیت، یکپارچگی، و هماهنگی درونی در انسان و جهان به شمار می‌آید. این نماد از دیرباز در فرهنگ‌های مختلف، به ویژه در هند و بودیسم، به عنوان ابزاری برای تمرکز ذهن و رسیدن به حالت درونی آرامش و آگاهی استفاده شده است.» (میس، ۱۴۰۳: ۱۷)؛ یونگ ماندالا را به عنوان نشانه‌ای از نظم ذاتی روان و تمایل به خودشناسی و تکامل فردیت

معرفی می‌کند. در این چارچوب، «ماندالا اغلب به صورت نمادین در هنر، ادبیات، و حتی رؤیاها ظاهر می‌شود و بازتاب‌دهنده‌ی وضعیت روانی فرد یا جامعه است.» (یونگ، ۱۳۶۸: ۱۰۵)

در نگرش ژرف‌نگر کارل گوستاو یونگ، نگاره ماندالا نه صرفاً شکلی هندسی، بلکه تصویری نمادین از یگانگی درون، تبلور پیوند و آشتی میان اضداد درونی و ابعاد گوناگون روان آدمی است. این نماد کهن‌الگویی، اغلب در بزنگاه‌های بحرانی زندگی فردی سر برمی‌آورد؛ آن زمان که انسان درگیر تلاطم‌های درونی، کشمکش‌های وجودی یا آشفتگی‌های بیرونی و اجتماعی است. در چنین لحظاتی، ماندالا همچون آیینی‌ای ناخودآگاه، سازوکاری برای بازآرایی و ترمیم ساختار روانی فرد فراهم می‌سازد و فرآیند بازگشت به مرکز و بازیابی تعادل ازدست‌رفته را تسهیل می‌کند. بدین‌سان، ماندالا نه تنها نمادی از نظم در دل بی‌نظمی، بلکه ابزاری برای بازسازی انسجام روان و رسیدن به وحدت و آرامش درونی تلقی می‌شود. (بیلسکر، ۱۳۸۸: ۹۶ و ۹۷)؛ ساختار دایره‌ای ماندالا نمایانگر مرکزیت و انسجام است. این مرکز، نمادی از خودآگاهی و خویش‌شناسی است که در فرآیند فردیت، شخصیت انسان را به سمت تکامل هدایت می‌کند. (یونگ، ۱۳۶۸: ۱۰۵-۱۰۶)؛ ماندالا نماد مرکز روان است و نشان‌دهنده‌ی ارتباط میان ضمیر ناخودآگاه و خودآگاه است. این نماد می‌تواند به صورت تصاویر، اشیاء، یا حتی ساختار داستانی در متون ادبی نمود پیدا کند.

کارل یونگ ماندالا را کهن‌الگوی خویش‌شناسی می‌داند، نماد تمامیت و نظم و کار ویژه‌ی آن سازماندهی و دربرگیری تمامیت روان و ساماندهی و تنظیم دوباره وضعیت‌های هرج و مرج‌آلود است. وی بیان می‌کند که «طرح ماندالایی چه در معماری کلاسیک و چه در معماری انسان‌های بدوی هرگز تابع ملاحظات اقتصادی و زیبایی‌شناسی نبوده است، بلکه تبدیل شهر به نمایه‌ای از جهان منظم بوده است. مکانی مقدس که به وسیله‌ی مرکز خود به جهان دیگر مربوط می‌شده است. این طرح، با احساسات حیاتی نیازهای بشری مطابقت داشته است. هر بنایی خواه مذهبی و یا غیرمذهبی که بر مبنای طرح ماندالا ساخته شده باشد، فرافکنی تصویر کهن‌الگویی است از ناخودآگاه به جهان خارج.» (یونگ، ۱۳۸۸: ۷۴)

به عقیده‌ی یونگ ماندالا می‌تواند بیان مصور ذهن، کلیدی برای فردیت و مفهوم اساسی در روانشناسی خود که به طور خودانگیز در رویاها، تعارضات روانی ظاهر می‌شود. «برخی از موافقان یونگ، معتقدند ماندالا در فرایند انتقال، شفا می‌بخشد؛ زمانی که خود از هم می‌پاشد یا در خطر متلاشی شدن قرار می‌گیرد، ماندالا ارتباط جدید از ego و خود می‌آفریند. در واقع ماندالا مانند وسیله‌ای فرافکن عمل می‌کند و مسائل درونی را بیرون می‌ریزد.» (بیلسکر، ۱۳۸۸: ۹۷)

«خود به عنوان یک کهن‌الگو، به صورت نمادین، با عقاید کمال و یکپارچگی فرد نشان داده می‌شود، اما نماد نهایی آن ماندالا است که به صورت یک دایره داخل مربع، مربع داخل دایره، یا هر شکل هم

مرکز دیگر، نشان داده می‌شود.» (مورنو، ۱۳۸۶: ۱۴۴)؛ خود بیانگر تلاش‌های ناهشیار جمعی برای وحدت، تعادل و یکپارچگی است.

در منظومه فکری کارل گوستاو یونگ، جهان هر انسان به ماندالایی منحصربه‌فرد گره خورده است؛ الگویی درونی که نه تنها ریشه در ناخودآگاه فردی دارد، بلکه قابلیت آن را دارد که به دست خویش شکل گیرد و از طریق آفرینش‌های هنری چون نقاشی، طراحی یا حتی خیال‌پردازی تجلی یابد. یونگ بر این باور است که تجربه‌ی خلق و یا کشف ماندالای درونی، فرآیندی شفابخش و آرام‌بخش است که به ساماندهی آشفتگی‌های روانی کمک می‌کند و فرد را به سوی تمرکز، توازن و یگانگی با خویشتن هدایت می‌نماید. ماندالا نمادی از کلیت و یکپارچگی جوهری وجود انسانی است که در فعالیت‌های هنردرمانی تجسم پیدا می‌کند.

۳- تحلیل داده‌ها

در این بخش، داده‌های حاصل از رمان «رژه بر خاک پوک» تحلیل خواهند شد تا نمودهای مختلف کهن‌الگوی ماندالا در متن شناسایی و مورد بررسی قرار گیرد.

۳-۱- تحلیل کهن‌الگوی ماندالا در رمان «رژه بر خاک پوک» بر مبنای مکتب نمادگرایی

رمان «رژه بر خاک پوک» نه فقط در سطح روایت بلکه در ساختار درونی خود، واجد عناصر نمادین و روان‌شناختی است که در پیوند با کهن‌الگوی ماندالا قابل تفسیر هستند. در بخش آغازین رمان، تصویر درخت سیب و وسوسه حوّا بازتاب یکی از مهم‌ترین تقابل‌های روانی میان معصومیت و آگاهی است. در صحنه‌ای که حوّا سیبی را گاز می‌زند، گسستی در تعادل روانی او ایجاد می‌شود و ورود به ناخودآگاه و مواجهه با «سایه» آغاز می‌گردد:

«ظاهراً در نسیم وسوسه‌انگیز و شیرین میان دریا و پرندگان، مرده‌ای بالای درخت سیبی نشسته بود و با خود زمزمه می‌کرد... حوّا که از سرکوچه پیچید، سیبی برابرش افتاد... او سیب را برداشت و گاز زد...» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۳۵)

این روایت، بازنمایی استعاره‌ی سفر روانی به سوی ناخودآگاه است. مرده‌ای که در بالای درخت سیب نشسته، تصویر^۱ی از «سایه» به عنوان بخش پنهان و ترسناک روان است. سیب، نماد آگاهی و وسوسه، در اینجا همچون آغازگر سیر تفرّد و گام نخست به سوی شناخت خویشتن عمل می‌کند. این تطابق کامل با فرایند حرکت به سوی مرکز ماندالا دارد.

این تقابل میان زندگی و مرگ، به زبان روان‌شناختی یونگ، نشان‌دهنده‌ی درگیری درونی شخصیت‌ها برای شناخت و پذیرش سایه است. سایه، به عنوان بخشی ناخودآگاه از روان، در بومریوم

¹ Shadow

تجلی یافته و حوّا را به کشف و پذیرش این بخش تاریک وجودش سوق می‌دهد. گاز زدن سیب، نمادی از ورود به دنیای ناخودآگاه و مواجهه با تاریکی‌های درونی است. بنابراین، این صحنه، تقابل میان نیروهای متضاد روانی را بازنمایی می‌کند که در ساختار ماندالایی به تدریج به سمت تعادل یا آشفتگی سوق داده می‌شود.

در ادامه، مواجهه حوّا با بومریوم، لرزش روانی او، و افتادن سیب از دستش، نشان‌دهنده‌ی مقاومت اولیه در برابر پذیرش ناخودآگاه است. این سیر، به خوبی نمودار مرحله «آغاز بحران» در فرایند ماندالایی است که به تدریج به سمت وحدت و آشتی درونی پیش می‌رود. لحظه‌ای که حوّا در باران می‌دود، بومریوم ناپدید می‌شود و خون و شراب از گیسوانش می‌چکد، به صورت نمادین تطهیر روانی و گذار از تعارض‌ها به سوی بازسازی معنا را بازتاب می‌دهد.

در این رمان، نمادهایی چون ماندالا به عنوان نشانه‌ای از تمامیت روانی و اجتماعی حضور دارند. ساختار دایره‌ای روایت و پایان‌بندی‌های متقارن نشان‌دهنده‌ی حرکت شخصیت‌ها از آشفتگی به سوی وحدت و تمامیت است. این ویژگی‌های ساختاری، نه تنها در پیشبرد داستان بلکه در تبیین وضعیت روحی و روانی شخصیت‌ها نقشی کلیدی ایفا می‌کنند. «این نمادها در واقع به گونه‌ای از فرآیند فردیت پرده‌برداری می‌کنند، جایی که شخصیت‌ها با گذر از بحران‌های اجتماعی و روانی، به مرحله‌ای از رشد و تکامل می‌رسند.» (خدیش، ۱۳۸۷: ۱۱۵)

در بخش دیگری از روایت، جایی که حوّا با شناسایی بومریوم دچار لرزش می‌شود و سیب از دستش می‌افتد، تجلی بیرونی برهم خوردن موقت نظم روانی و آغاز گسست از ناخودآگاه جمعی است. از منظر نماد ماندالا، این مواجهه به مثابه‌ی شکسته شدن مرکزیت خویش‌نظمی عمل می‌کند، چرا که حوّا به مرز آگاهی از خویش‌نظمی می‌رسد، اما هنوز قدرت ورود کامل به ناخودآگاه را ندارد. در واقع، سقوط سیب نمادی از تعلیق در فرآیند تفرد است؛ وضعیتی که شخصیت در مرز آگاهی و ترس باقی می‌ماند. این مواجهه مستقیماً با فرضیه پژوهش که «ماندالا نماینده تقابل نظم و بی‌نظمی است» در ارتباط است.

وقتی که حوّا به بالای درخت نگاه کرد، چشمش به مرده افتاد و او را شناخت، او بومریوم پسر بزرگ عمه‌اش بود، لرزید. سیب از دست رها شد.» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۳۷)

در این بخش از متن، حوّا همچون قهرمانی است که با عبور از مرحله‌ای نمادین، وارد سفری معنوی می‌شود. ورود او به سایه روشن میان زندگی و مرگ، استعاره‌ای از فرآیند تفرد^۱ است که «یونگ آن را مهم‌ترین سفر روان انسان می‌داند.» (رضایی، ۱۳۸۴: ۵۱)؛ درخت سیب، همانند ماندالا، به عنوان راهنمای

¹ Individuation

این سفر عمل می‌کند و حوّا را به مواجهه با وسوسه‌های درونی و شناخت لایه‌های پنهان روانش هدایت می‌کند.

«درست همین جاست که کسی نمی‌فهمد چه شد. حوّا به جای اینکه راهش را بگیرد و به خانه برود، چون روحی - که نه روی پنجه پا که باوزش نسیم راه می‌رود - به سوی درخت سیب روان شد. باد، بوی خیس بال پرندگان و آب دهان فرشتگان را در هوا می‌پراکند. او همچون آهوپی (همان گونه که خودش می‌گوید) گردنش را ملتمسانه بالا گرفت و بومریوم را دید که میان سیب‌های درخشان و درشت نشسته و دارد می‌خندد.» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۳۹)

وسوسه‌ی بومریوم، که از درون ناخودآگاه برمی‌خیزد، حوّا را به سمت شک و بازاندیشی درباره زندگی و مرگ سوق می‌دهد. لحظه‌ای که حوّا می‌گوید: «می‌دانستم که اگر کسی به مرده چیزی بدهد، خواهد مرد»، نشان‌دهنده آگاهی قهرمان از خطرات این سفر است. او در این فرآیند، نه تنها با وسوسه و مرگ مواجه می‌شود، بلکه پرسشی فلسفی درباره معنای زندگی و دنیای فراتر مطرح می‌کند. به این ترتیب، ماندالا در این صحنه به عنوان چارچوبی برای حرکت از آشفتگی به روشنایی معنوی عمل می‌کند. در بخشی که پیرامون باران و گم شدن بومریوم آمده، با ماندالا به عنوان نماد تمامیت و اتحاد روبرو هستیم:

«بعد باران گرفت و هر دو سراسیمه از درخت پایین آمدند و به بوته‌های گل سرخ پناه بردند و بومریوم گم شد. حوّا در باران می‌دوید و نعره می‌زد... از گیسوی حوّا خون و شراب می‌تراوید...» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۳۷)

بارش باران و پناه گرفتن حوّا در بوته‌های گل سرخ، نه تنها تصویری شاعرانه بلکه بازتاب دقیقی از مرحله تطهیر در فرآیند فردیت است. گم شدن بومریوم در این بخش، نماد محو شدن «سایه» است؛ بخشی از ناخودآگاه که پس از شناسایی، حال به یکپارچگی با کل روان در حال ادغام است. گل سرخ به عنوان نمادی از عشق و درد، در اینجا جایگاه ماندالا را دارد؛ جایی که اضداد - مرگ و زندگی، گناه و پاکی - در کنار یکدیگر حضور دارند و به مرکز وحدت روانی اشاره می‌کنند. این تحلیل نه بر اساس صرف خوانش نماد بلکه در تطابق با فرضیه پژوهش و مسیر تحلیل یونگی صورت گرفته است.

در این بخش، باران و گل سرخ نمادهایی از تطهیر و وحدت درونی‌اند که ماندالا اغلب آن‌ها را در بر می‌گیرد. باران، با شستشوی گناهان و آشفتگی‌ها، فرآیندی نمادین از بازگشت به تمامیت روانی را نشان می‌دهد. درحالی که گل سرخ، با رنگ سرخ خون و شراب، نمادی از اتحاد میان مرگ و زندگی، گناه و تطهیر است. در این صحنه، ماندالا به صورت غیرمستقیم از طریق طبیعت و تعامل شخصیت‌ها با عناصر نمادین ظاهر می‌شود. دویدن حوّا در باران، نمادی از تلاش او برای بازیابی خود و پذیرش تمامی

جنبه‌های روانش است. خون و شراب، که از گیسوان حوّا می‌تراود، نشان‌دهنده تجربه‌ای عمیق و معنوی است که او در این سفر قهرمانی از سر می‌گذراند. این صحنه نشان می‌دهد که ماندالا، با ایجاد ارتباط میان نیروهای متضاد، به شخصیت کمک می‌کند تا به نوعی وحدت و تمامیت دست یابد.

تقابل‌های فرهنگی و اجتماعی در «رژه بر خاک پوک» به‌طور عمیق در بطن داستان به تصویر کشیده شده است. مواجهه شخصیت‌ها با سنت و مدرنیته و بحران‌های ناشی از این تقابل‌ها، از اصلی‌ترین موضوعات داستان به شمار می‌رود. ماندالا، به‌عنوان یک نماد از اتحاد اضداد، می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای تحلیل این تقابل‌ها و جستجوی راهی برای برقراری تعادل میان این دو دنیای متناقض عمل کند. درواقع، شخصیت‌ها در مسیر تکامل و روان‌شناسی خود، تلاش می‌کنند تا میان این دو گانگی‌ها هم‌آهنگی پیدا کنند.

رمان همچنین در جستجوی پاسخ به پرسش‌های اجتماعی و روانی است که در دل جامعه در حال تغییر شکل می‌گیرند. در حالی که شخصیت‌ها در دنیای مدرن و پیچیده در حال جستجوی هویت خود هستند، همچنان درگیر فشارهای اجتماعی و فرهنگی هستند که از گذشته بر دوش آنها سنگینی می‌کند. از این رو، این رمان از منظر جامعه‌شناسی، به‌ویژه در تحلیل جنبه‌های تغییرات فرهنگی و روانی، دارای ابعاد وسیعی است که نیاز به تحلیل دقیق و همه‌جانبه دارد. در این میان، ماندالا به‌عنوان یک نماد از تکامل درونی شخصیت‌ها در برابر چالش‌های بیرونی، ابزاری کلیدی برای تحلیل این تغییرات است.

رمان، با بهره‌گیری از ساختار ماندالایی، تلاش می‌کند پاسخ‌هایی به بحران هویت و فشارهای اجتماعی شخصیت‌ها ارائه دهد. این بحران‌ها به صورت گره‌های نمادین در تعامل میان سنت (کورو) و مدرنیته (چیستا) پدیدار می‌شوند. تحلیل مستقیم لحظه‌هایی چون انهدام مدرسه یا فراموشی جمعی گذشته در قالب عناصر روایی، نشان می‌دهد که کهن‌الگوی ماندالا در نقش ساختاردهنده به تجربه‌های روانی شخصیت‌ها عمل می‌کند و مسیر آن‌ها را از پریشانی به سوی انسجام و «خودآگاهی» شکل می‌دهد. این دقیقاً با فرضیه‌ای که نقش ماندالا را در شکل‌دهی به ساختار روانی رمان بررسی می‌کند، همخوانی دارد.

رمان «رژه بر خاک پوک» به‌طور هم‌زمان به تحلیل درونی و بیرونی شخصیت‌ها پرداخته و نشان می‌دهد که چگونه این شخصیت‌ها در مواجهه با بحران‌های فردی و اجتماعی به مسیر تکامل روانی و اجتماعی خود دست می‌یابند. نمادگرایی ماندالا و استفاده از ساختار دایره‌ای در روایت، ابزاری موثر برای بیان این روند است و نشان می‌دهد که شخصیت‌ها نه تنها در جستجوی هویت خود در دنیای مدرن هستند، بلکه با بازگشت به هویت‌های فرهنگی و سنتی نیز دست و پنجه نرم می‌کنند.

۲-۳- بازتاب کهن‌الگوی ماندالا در رمان رژه بر خاک پوک

در بخش‌های ابتدائی رمان «رژه بر خاک پوک»، شاهد تصویرسازی‌های پیچیده‌ای هستیم که عناصر اسطوره‌ای، به ویژه داستان آدم و حوا، به‌طور مستقیم و غیرمستقیم در جریان داستان نمایان می‌شوند. در این قسمت، اشاره به پوست‌ریزی حوا و رابطه‌اش با گناه و سقوط آدمی به خوبی براساس کهن‌الگوی ماندالا قابل تحلیل است:

«پوستم سیاه گشته و از من می‌ریزد. استخوان‌هایم از حرارت سوخته. طعمه گفتاران شده‌ام. و خواهرماران،... او را می‌برند... زنش را می‌بیند که بال کبوتری را می‌چیند، می‌گوید می‌شنوی!... حواست! و صدای حوا کوم‌های زیادی را می‌پیماید و سکوت کاغذی کنار دریا را در هم می‌پیچد و نزدیک می‌شود. بعد آب‌ها شُرشر و یکریز از کاسه آسمان می‌ریزد و بوی وحشی وواش‌های مرطوب، داوودی‌های اسیر، گل خطمی، پلهم‌های خیس، مار...» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۴۰)

ماندالا به عنوان یک نماد بصری، نمایانگر کمال و وحدت درونی است، (شاملو، واشقانی و خداکرمی، ۱۳۹۸: ۷۹)؛ اما در این داستان، این کمال از طریق تمثیل گناه و نابودی به چالش کشیده می‌شود. از جمله در عبارت «پوستم سیاه گشته و از من می‌ریزد»، تصویر ریزش پوست نشان‌دهنده‌ی گذار از بی‌گناهی به گناه و فرایند از دست دادن کمال است. همچنین، تمثیل مار که به وضوح به گناه اصلی آدم و حوا اشاره دارد، به عنوان نمادی از وسوسه و سقوط به شکلی استعاری در این قسمت خود را نشان می‌دهد.

این تصاویر ضمن نشان‌دادن تغییر و تحولی که حوا در خود تجربه می‌کند، به نوعی ساختار درونی شخصیت را نیز به هم می‌زنند. در حالی که در اسطوره‌های دینی، گناه حوا به عنوان یک نیروی منفی و سرنوشت‌ساز شناخته می‌شود، در این بخش از رمان، نویسنده به دنبال برجسته کردن بی‌گناهی حوا است. کهن‌الگوی ماندالا به عنوان نمادی از تعادل روانی و فرایند تفرّد در روان‌شناسی یونگ، توانایی برجسته‌ای در تحلیل ساختارهای ادبی و روایی دارد. (کراپ، ۱۳۸۹: ۱۳۲)؛ در رمان «رژه بر خاک پوک» این نماد به‌طور ویژه‌ای در تقابل‌های میان یادآوری و فراموشی، هویت فردی و جمعی و نیز آشفتگی و نظم نمایان می‌شود. با توجه به تأکید رمان بر بازسازی حافظه‌ی جمعی و نقش شخصیت‌ها در این فرآیند، کهن‌الگوی ماندالا می‌تواند به عنوان نماد خودآگاهی و تعادل میان نیروهای متضاد، همچون نور و تاریکی، درک شود.

۳-۳- ماندالا به عنوان نماد تعادل روانی^۱

یکی از مؤلفه‌های اساسی کهن‌الگوی ماندالا، نمایش تعادل میان جنبه‌های مختلف روان انسان است. در رمان «رژه بر خاک پوک»، فرآیند یادآوری خاطرات و هویت جمعی در کنار فراموشی تاریخ و تمدن

¹ Integration of Psyche

ناریانه، به‌عنوان نمادی از تقابل و تکامل روانی انسان مطرح می‌شود. شخصیت چیتا که وارد جامعه ناریانه می‌شود تا هویت گمشده را بازسازی کند، به‌نوعی نماد تلاش برای رسیدن به تعادل میان فرد و جامعه است. این تلاش برای به یاد آوردن و بازسازی هویت جمعی در مقابل شخصیت فرنود که نمایانگر فراموشی و زوال است، تمثیلی از تعارض‌های روانی درونی انسان‌ها و جامعه‌هاست. چیتا در این فرآیند مانند ماندالا عمل می‌کند که با ورود به هر موقعیت جدید، به دنبال بازسازی نظم و تعادل است:

«فرنود هرگز از هیچ کشور خارجی‌ای دیدن نکرده بود، به همین خاطر، میدان‌های پر از کبوتر و انبوه گل سرخ‌های تمیزی که انگار هر لحظه به پرواز درخواهند آمد، برای او ناشناخته بودند. هیچ‌کس از گذشته فرنود اطلاعی نداشت و اصولاً هیچ‌کس به یاد نداشت که او کی و چگونه وارد قصر شده است.» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۲۲۱)

در این بخش از رمان، شخصیت فرنود نه تنها نماد فراموشی است، بلکه او خود به‌عنوان یک عامل مخرب در ایجاد عدم تعادل و توازن در جامعه ناریانه عمل می‌کند. این تقابل میان چیتا و فرنود نمایانگر دو قطب مخالف است که یکی در تلاش برای یادآوری و دیگری در پی فراموشی است. از این‌رو، کهن‌الگوی ماندالا به‌عنوان نمادی از تعادل روانی، در مواجهه با این تضادهای درونی، نقشی اساسی در شکل‌گیری روایات و شخصیت‌ها دارد.

در بخش دیگری از رمان: «خیلی از آن سالها گذشته و بسیاری از ماجراها از یادم رفته است. چه می‌دانستم روزی خاطرات آن همه سال را می‌نویسم: سال‌هایی عجیب، جادویی، پیچیده در مه و سمّ اجنه و دریا.» (همان: ۱۷۵)

در این قسمت از رمان، راوی در حال به یادآوری دوران گذشته است که از یاد رفته و اکنون در تلاش است تا آن را به گونه‌ای ساختارمند به تصویر بکشد. این لحظه از یادآوری در واقع به نوعی بازسازی ذهنی و روانی درونی راوی است، جایی که ذهن او در حال تلاش برای وحدت و هماهنگی میان جنبه‌های مختلف زندگی‌اش است. همان‌طور که در کهن‌الگوی ماندالا آمده، نماد ماندالا نمایانگر وحدت میان خودآگاه و ناخودآگاه است. در اینجا، راوی می‌خواهد تجربه‌های گذشته و پیچیده خود را که ترکیب‌شده از اجنه و دریا است، به‌نوعی نظم ببخشد و از آشفتگی ذهنی خود خارج شود. این فرآیند نه تنها به‌عنوان بازسازی گذشته بلکه نمادی از فرایند تفرد است که در روان‌شناسی یونگ به‌عنوان تکامل و هماهنگی روانی شناخته می‌شود.

۳-۴- ماندالا به‌عنوان نماد خودآگاهی^۱

¹ Symbol of Self-awareness

در روان‌شناسی یونگ، ماندالا نمادی از خودآگاهی است که در فرایند تفرّد به اوج خود می‌رسد. در رمان «رژه بر خاک پوک»، شخصیت چیتا در فرآیند بیداری و آگاهی به‌طور فعالانه به بازسازی هویت فرهنگی و جمعی ناریانه می‌پردازد. این تلاش برای یادآوری نه‌فقط به‌عنوان ابزاری برای بازسازی هویت فردی است، بلکه نشان‌دهنده‌ی یک مسیر آگاهانه برای احیای خودآگاهی جمعی و فرهنگی است که در جامعه‌ای گرفتار فراموشی و هویت‌زدایی قرار دارد.

«سینماها مدت‌هاست که از بین رفته‌اند. ادارات که رها شده بود، به خانه مردم فقیر و گدا و به شیرکشی‌خانه تبدیل شده بود. رادیوها به کل خاموش شده و همه ایستگاه‌ها از بین رفته‌است. مدرسه‌ها ویران شده‌است. انگار که ملک چیتا را کشته‌اند.» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۲۳۴)

این بخش از رمان به‌طور ویژه نشان‌دهنده‌ی فرایند از بین رفتن و نابودی آگاهی جمعی است. چیتا به‌عنوان نماد یادآوری و خودآگاهی، با مرگ خود از بین می‌رود، اما این مرگ خود به‌عنوان یک نماد از نابودی حافظه جمعی و تاریخ فرهنگی ناریانه عمل می‌کند. در واقع، چیتا به‌عنوان یک ابزار برای احیای خودآگاهی جامعه عمل می‌کند و مرگ او تنها یک توقف در فرآیند بازسازی است که نمایانگر چالش‌های پیچیده‌ای است که در برابر خودآگاهی و شناخت حقیقت قرار دارد.

در بخش دیگری از رمان: «من در پال به دنیا آمدم. همانجا نیز زندگی کردم. پال شهری ساحلی و مرکز ناریانه بود. صبح، همزمان با آفتاب، در ورد پرندگان و مه صورتی از کلبه‌مان بیرون می‌زدیم و غروب با شنیدن صدای بال اجنه و شب‌پره‌ها به کلبه‌مان می‌خزیدیم.» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۴۶)

این بخش از رمان به خودآگاهی راوی اشاره دارد که با طبیعت و محیط پیرامونش یکپارچه است. پال، شهری ساحلی با ویژگی‌های عجیب و جادویی، محیطی است که راوی در آن بزرگ شده و آن را به‌عنوان دنیای شخصی خود می‌شناسد. در روان‌شناسی یونگ، خودآگاهی در فرآیند تفرّد به اوج خود می‌رسد و ماندالا به‌عنوان نمادی از این خودآگاهی عمل می‌کند. راوی در اینجا در حال شناساندن دنیای درونی خود از طریق یادآوری جزئیات دنیای بیرونی است.

این یادآوری و درک از محیط، به‌نوعی شناسایی و عبور از خویشتن کاذب به‌سوی هویت واقعی و آگاهی از خود است که همانند ساختار ماندالا، جزئیات مختلف را در یک تصویر هماهنگ و یکپارچه گرد هم می‌آورد.

این توصیف نشان می‌دهد که پال همچون یک دایره‌ی متمرکز، عرصه‌ای برای تقابل تضاد است؛ مکانی که ماندالا در سطح جغرافیایی رمان نیز بازنمایی می‌شود. شخصیت‌ها در این فضا از خرافه به آگاهی، از بی‌نظمی به نظم، و از آشفتگی به تمامیت روانی حرکت می‌کنند. در این مسیر، تقابل چیتا و کورو نماینده دو قطب روان است که تنها از طریق فرآیند ماندالایی می‌توانند به وحدت برسند.

بنابراین، تحلیل ماندالا در این صحنه‌ها، صرفاً تبیین یک نماد نیست، بلکه نشان‌دهنده‌ی روندی تدریجی در شخصیت‌پردازی و سیر معنایی رمان است که با فرضیه‌ی اصلی پژوهش هماهنگ است. در ادامه این فصل، سایر مراحل این سیر و نمونه‌های روایی دقیق‌تر از متن بررسی خواهد شد.

مکتب نمادگرایی، به‌ویژه با تأکید بر ناخودآگاه جمعی، چارچوبی قدرتمند برای تحلیل رمان «رژه بر خاک پوک» فراهم می‌آورد. در این رمان، شخصیت‌ها و موقعیت‌ها به‌طور عمده از لایه‌های پنهانی و نمادین برخوردار هستند که با توجه به مفاهیم روان‌شناختی کارل یونگ قابل تحلیل است. نمادهای به‌کار رفته در داستان، از جمله ماندالا، می‌توانند به‌عنوان نمادهایی از فرایندهای ناخودآگاه جمعی در نظر گرفته شوند که در آن‌ها تجربه‌های مشترک انسانی و بحران‌های روانی به‌طور جمعی در قالب نمادها و تصاویر بازنمایی می‌شوند. نویسنده در این اثر با استفاده از این نمادها، به‌طور غیرمستقیم به ابعاد روان‌شناختی شخصیت‌ها پرداخته و تأثیرات تجربیات جمعی بر روان انسان‌ها را در دنیای مدرن به تصویر می‌کشد. در این تحلیل، داستان به‌عنوان یک فرآیند جمعی در نظر گرفته می‌شود که هر فرد از آن تأثیر می‌پذیرد و در نهایت، پیام‌های آن از طریق نمادگرایی به درک عمق بحران‌های انسانی می‌انجامد.

گم‌شدن بومریوم در بوته‌های گل سرخ، نمادی از ناپدیدشدن سایه در فرآیند تطهیر است. حوّا، با مواجهه با ناخودآگاه جمعی که در بومریوم متجلی شده، به آگاهی از بخشی از ناخودآگاه خود دست می‌یابد. گل سرخ، که در بسیاری از اسطوره‌ها نماد عشق و رنج است، در اینجا نیز به‌عنوان عنصری از ناخودآگاه جمعی عمل می‌کند که شخصیت را به پذیرش درد و لذت وجودی هدایت می‌کند.

این صحنه، با استفاده از نمادهای طبیعی و روان‌شناختی، فرآیند ماندالایی مواجهه با ناخودآگاه و حرکت به سمت تمامیت روانی را به‌وضوح بازنمایی می‌کند. به‌طور کلی، متن از طریق عناصر نمادین، ساختاری چرخه‌ای و ماندالایی را برای شخصیت‌ها و فرآیندهای درونی آن‌ها ایجاد کرده است.

بیان اینکه «هیچ کس به تو شک ندارد» و اشاره به لکه‌ی سرخ بر دامن حوا که «رنگ گلبزرگ لهیده گلسرخ آن روز بارانی نبود»، تلاشی است برای انکار گناه حوا و به چالش کشیدن تفسیرهای سنتی. این نکته در کنار استفاده از دیگر نشانه‌های اسطوره‌ای، مانند درخت سیب و مار، نقش مهمی در بازنمایی درونیات شخصیت‌ها و همچنین نقد نگاه‌های سنتی به سرنوشت زن در جوامع مختلف ایفا می‌کند. به همین دلیل، در این بخش می‌توان با توجه به کهن‌الگوی ماندالا، به تأثیر این تحولات در کمال درونی و تلاش برای بازسازی آن پی برد.

۵-۳- ماندالا به‌عنوان نماد هماهنگی میان متضادها^۱

¹ Harmony of Opposites

رمان «رژه بر خاک پوک» به‌خوبی با کهن‌الگوی ماندالا ارتباط برقرار می‌کند، که در آن می‌توان نمادهایی از تعادل، خودآگاهی و هماهنگی میان متضادها را مشاهده کرد. در این رمان، طبیعت و دنیای موجودات متناقض به‌طور هم‌زمان در حال جنگ و صلح با یکدیگر هستند:

«پال شهری ساحلی و مرکز کشور ناریانه بود. صبح همزمان با آفتاب، در ورد پرندگان و مه صورتی از کلبه‌هایمان بیرون می‌زدیم و غروب با شنیدن صدای بال اجنه‌ها و شب پره‌ها به کلبه‌مان می‌خزیدیم. بیشتر مردم پال به کار زراعت و ماهیگیری مشغول بودند. عده‌ی اندکی مغازه‌دار بودند و باقی همه یا جن‌زده بودند، یا جنگیر و دعانویس و آیین‌بین و رمال. پال مثل سنگی ره‌اشده از آسمان در تلاقی جنگلی مرطوب و دریای آبنوسی مرموز افتاده بود که می‌گفتند روزگاری محل زندگی فرشتگان بوده است، جنگلی کور و وزغ‌رنگ که با خود حرف می‌زد و دریایی که سرشب تا سحر، از زد و خورد انواع اجنه و میمون پرنده‌های سفرین و اسب‌های گیاهی ستاره‌خوار و پرمایان به جا مانده از دوره‌ی ماقبل حیات، توفانی بود.» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۹ - ۱۰)

«پال»، شهری که در آن زندگی می‌کند، نمادی از دنیای دوقطبی است که از نیروهای متضاد تشکیل شده است: «جن‌ها»، «جنگیران»، و «دنیای انسان‌ها» که همه این‌ها به‌نوعی با یکدیگر در حال تعامل و درگیری‌اند. این تضادها و دوگانگی‌ها در ساختار جامعه پال به‌طور شگفت‌انگیزی به تصویر کشیده می‌شود، که می‌تواند اشاره‌ای به مفهوم ماندالا باشد، جایی که تمامی نیروها، حتی نیروهای متضاد، در نهایت به یکدیگر متصل و متحد می‌شوند.

در روایت، «چیستا»، شخصیت اصلی داستان، به‌عنوان نماد نظم و آگاهی وارد جامعه‌ای بی‌نظم و آشفته می‌شود که در آن جن‌ها و انسان‌ها با یکدیگر در جنگ هستند:

«ما چون موجودات گیاهی، هزاران سال در همان گنگی و بی‌خبری به سر می‌بردیم و چیزی هم نمی‌فهمیدیم. او همه چیز را می‌دانست، کافی بود آب بیهوده‌ای از بینی یک نفر سرازیر شود، او ببیند، یک حب گلی از شکاف قفسه بردارد، در دهان او بگذارد و جریان آب را ببندد. می‌گفت: به جای اینکه همه چیز را به دوالپا و جن و پری نسبت بدهیم، بیاییم واقعاً موضوع از چه قرار است. آب بینی و سردرد که ربطی به رفتن بچه آل توی بینی‌تان ندارد.» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۴۶)

این حضور شخصیت، مشابه حضور ماندالا به‌عنوان یک نماد از تمامیت و تعادل روانی است که فرآیند تفرّد یا رسیدن به وحدت را در میان نیروهای متضاد تسهیل می‌کند. در واقع، همان‌طور که در روان‌شناسی یونگ گفته می‌شود، ماندالا نمادی از مسیر تفرّد است که در آن انسان‌ها درک بهتری از خود و تعاملاتشان با دنیای پیرامون پیدا می‌کنند.

در بخش دیگری از رمان:

«پال سرزمین پرنده‌سالاری و جن سروری، سرزمین شکوفه و مرگ و گل اجباری بود. گاهی روزانه شاید یکبار یا دو بار صدای چرخ‌های چوبی اندوده به صمغ و پنبه ارابه‌ها در شن نرم و فلس فراموش شده و خاکه برگ و هوا جاری می‌شد، و جنگیر و آینه‌بین و رمالی را بالای سر جن زده می‌رسانید.» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۴۹)

این بخش از رمان بازتابی از تضادهای شدید در دنیای پال است؛ سرزمینی که همزمان به‌عنوان جایگاه شکوفه‌ها و مرگ‌ها، زندگی و مرگ، شجاعت و ترس عمل می‌کند. این تضادها در ساختار ماندالا نشان‌دهنده‌ی هماهنگی و تعادل میان نیروهای متضاد است. در روان‌شناسی یونگ، چنین تضادهایی به فرآیند یکپارچه‌سازی درونی اشاره دارند. در اینجا، راوی می‌گوید که در پال، فضای موجود میان جنگیران و جن‌ها، پرندگان و اجنه، شکوفه‌ها و مرگ‌ها، خود به‌طور نمادین به این هماهنگی میان متضادها دلالت دارد که در نهایت به یک وحدت درونی منجر می‌شود.

۶-۳- ماندالا به‌عنوان راهنمای سفر قهرمانی^۱

در سطح ساختاری، رمان رژه بر خاک پوک به‌طور ضمنی درگیر فرایند سفر قهرمان است. در این سفر، چیستا به‌عنوان یک راهنما برای قهرمانان داستان عمل می‌کند، زیرا او به‌تنهایی قادر است به حقیقت و خودآگاهی دست یابد، در حالی که دیگران همچنان در بی‌خبری و جهل زندگی می‌کنند. چیستا به‌عنوان نماد آگاهی و دانایی، تلاش می‌کند تا جهان‌بینی محدود مردم را گسترش دهد، اما این سفر در نهایت به جایی نمی‌رسد که در آن قهرمانان بتوانند به‌طور کامل به وحدت درونی و خودآگاهی دست یابند. این شکست در تحقق خودآگاهی و تفرد، همانند سفر قهرمان که در بسیاری از اسطوره‌ها و داستان‌ها با چالش‌های بزرگ مواجه می‌شود، در این رمان نیز به نمایش گذاشته شده است:

«جن‌ها با جمعیت عظیم و های‌وهوی درهم گنگ و خاموش، زمین و هوا را پر کرده بودند؛ آن‌ها ما را می‌دیدند ولی ما موجودات زمینی قادر به دیدن‌شان نبودیم.» (لنگرودی، ۱۴۰۰: ۶۳)

این بخش به‌نوعی نمایانگر سفر قهرمانی در رمان است. جن‌ها نمادی از چالش‌ها و نیروهای ناشناخته‌ای هستند که قهرمان در سفر خود با آن‌ها روبه‌رو می‌شود. در ساختار کهن‌الگوی ماندالا، این سفر نمایانگر گام‌های قهرمان در جست‌وجوی حقیقت و یکپارچگی است. این جن‌ها که به‌عنوان موجودات ناشناخته حضور دارند و همواره از دید قهرمان مخفی‌اند، نمایانگر موانع و آزمون‌هایی هستند که باید برای رسیدن به خودآگاهی و تعادل بر آن‌ها غلبه شود. این سفر به‌نوعی فرآیند تفرد است که در آن قهرمان باید از مرزهای خود عبور کرده و به کشف حقیقت درونی خود برسد.

¹ Guide for the Hero's Journey

این تحلیل‌ها نشان می‌دهند که کهن‌الگوی ماندالا نه تنها به عنوان نماد نظم و تعادل درون‌گرایانه عمل می‌کند، بلکه در این رمان، به طور غیرمستقیم نمایانگر سفر قهرمان و فرآیند تفرّد شخصیت اصلی است که در جست‌وجوی حقیقت و تعادل به سر می‌برد.

مکتب نمادگرایی با تأکید بر اهمیت ناخودآگاه جمعی، یک چارچوب مناسب برای تحلیل رمان «رژه بر خاک پوک» و مفاهیم روان‌شناختی آن ارائه می‌دهد. در این رمان، فضای جادویی و پیچیده‌ای که نویسنده خلق می‌کند، نشان‌دهنده‌ی ناخودآگاه جمعی است که در آن تمایزات فردی و اجتماعی به طور پیوسته در حال تحول و تجدید است. فضاهای بی‌نظم و جادویی که در داستان توصیف شده‌اند، در واقع بازتابی از ناخودآگاه جمعی شخصیت‌ها و جامعه است که به طور مداوم با خود درگیر هستند. این فضاها و تصاویری که در داستان با نمادگرایی به تصویر کشیده می‌شوند، نشان‌دهنده‌ی تلاش‌های شخصیت‌ها برای درک و تجزیه و تحلیل وضعیت خود در این دنیای پیچیده هستند.

۷-۳- رویکردهای ماندالایی در رمان رژه بر خاک پوک

در رمان «رژه بر خاک پوک»، شمس لنگرودی از نمادگرایی برای ایجاد فضایی پیچیده و ژرف استفاده کرده است. ماندالا، که به عنوان نمادی از وحدت و نظم درونی و بیرونی مطرح می‌شود، در بسیاری از بخش‌های داستان نه تنها به عنوان یک طرح گرافیکی و تصویری، بلکه به عنوان یک استعاره برای شرایط روانی شخصیت‌ها و جامعه به کار رفته است. در واقع، در دنیای داستان، هر شخصیت و موقعیت درگیر نوعی تضاد و درهم‌ریختگی است که ماندالا به عنوان نماد نظم در این آشفتگی‌ها عمل می‌کند. به طور خاص، در فضاهای جادویی و ابهام‌آمیز که نویسنده خلق می‌کند، این نماد از طریق چرخه‌های تکراری و حالات مختلف به نوعی به خواننده انتقال می‌یابد که تمامی مشکلات و تناقضات ظاهری در نهایت به وحدت و نظم بازمی‌گردند. این استفاده از ماندالا در رمان، در کنار فضای وهم‌آور آن، برای شخصیت‌ها همچون یک مسیر معنوی به نظر می‌آید که در آن‌ها می‌توانند به درک تازه‌ای از خود و دنیای پیرامونشان برسند.

در مکتب نمادگرایی، ماندالا نمادی از تمامیت روانی است که نقش مهمی در بازسازی وحدت درونی ایفا می‌کند. در رمان «رژه بر خاک پوک»، سرزمین ناریانه نمادی از روان بشری است که در کشاکش سنت و مدرنیته به هم ریخته است. حضور شخصیت «چیستا» به عنوان نماد آگاهی مدرن، همچون عنصری برای بازسازی وحدت روانی عمل می‌کند. او با ایجاد تغییر در باورهای سنتی و خرافی جامعه، تلاش می‌کند که جامعه‌ای منسجم‌تر و همگون‌تر بسازد. در این زمینه، شخصیت چیستا را می‌توان همان حلقه مرکزی ماندالا دانست که حول آن تغییرات اجتماعی و روانی شکل می‌گیرد.

در رمان «رژه بر خاک پوک»، ماندالا به عنوان حلقه‌ای معنوی عمل می‌کند که میان سنت و مدرنیته پیوند ایجاد می‌کند. سرزمین پال و بساناریانه، به عنوان نماینده‌ی خرافه‌گرایی و سنت‌های پوسیده، در مقابل چیستا، نماد تجدد، قرار دارد. تقابل این دو عنصر را می‌توان بازتابی از جستجوی توازن میان سنت و تجدد دانست.

ساختار نمادین رمان نیز از الگوی دایره‌ای ماندالا تبعیت می‌کند. فصل‌های رمان به صورت دایره‌وار از کودکی، نوجوانی، جوانی، و پیری عبور می‌کنند و نشان‌دهنده‌ی چرخه زندگی هستند. این چرخه در نهایت به مرحله‌ای از خودآگاهی ختم می‌شود که در آن شخصیت‌ها با پذیرش مدرنیته، گذشته خود را به صورت منسجم بازتعریف می‌کنند.

در رمان «رژه بر خاک پوک»، تقابل سنت و مدرنیته به طور عمیق و سمبلیک به تصویر کشیده می‌شود. مردم شهر پال به طور عمده به باورهای سنتی و خرافی خود چسبیده‌اند و در برابر هرگونه پیشرفت یا تغییر از خود مقاومت نشان می‌دهند. شخصیت‌هایی همچون «چیستا»، مکتب‌دار شهر که به دنبال شکستن این قید و بندهای سنتی است، نماینده جنبش‌های مدرن در برابر نظام‌های بسته و خرافی‌اند. اما در نهایت، این تضادها تنها در سطح معنایی باقی می‌مانند و هیچ‌گونه تحولی در ساختار جامعه به وقوع نمی‌پیوندد. فضای جادویی رمان به گونه‌ای طراحی شده است که نشان دهد انسان‌ها حتی در مواجهه با علم و مدرنیته، در جهانی پر از خرافه و ترس گرفتارند و نمی‌توانند به سوی آینده‌ای روشن حرکت کنند. می‌توان کهن‌الگوی ماندالا را در نمایشی از فضایی به شدت مرموز و سیال مشاهده کرد که هر دو بخش بیرونی و درونی جهان شخصیت‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. پال به عنوان یک شهر ساحلی، نمادی از تضاد بین دنیای طبیعی و دنیای متافیزیکی است. همان‌طور که ماندالا به عنوان نمادی از هماهنگی و نظم درون و بیرون شناخته می‌شود، پال نیز در تقاطع جنگل مرطوب و دریای توفانی، به مثابه‌ی یک نقطه تقاطع است که در آن نظم و بی‌نظمی به طور همزمان وجود دارند. این جا به طور سمبلیک نشان‌دهنده‌ی تقابل‌های درونی شخصیت‌ها و درگیری‌های روان‌شناختی است که در اثر به نمایش گذاشته می‌شود.

نمادهای مختلفی مانند «اجنه»، «میمون پرنده‌های فسرین» و «اسب‌های گیاهی ستاره‌خوار» که از نظر نمادگرایی می‌توان آن‌ها را نمایندگان دنیای فانتزی و غیرواقعی در برابر واقعیت‌های روزمره دانست. این نمادها نشان‌دهنده احوالات و باورهای مردم پال هستند که اغلب به طور غریزی به دنیای غیرطبیعی گرایش دارند. همان‌طور که در رمان‌های نمادگرا معمول است، نویسنده از این نمادها برای ترسیم تصاویری پر از ابهام و رازآلود استفاده می‌کند که در نهایت بر روی درک شخصیت‌ها از دنیای پیرامون‌شان تأثیر می‌گذارد.

فضای جادویی و وهم‌آلود پال که با باورهای سنتی مردم و دنیای پر از اجنه و موجودات عجیب همراه است، نشان‌دهنده تقابل میان سنت و مدرنیته است. مردم پال بیشتر به جن‌ها و باورهای خرافی خود چسبیده‌اند و در چنین فضایی هیچ نشانه‌ای از تغییرات مدرن و پیشرفت علمی دیده نمی‌شود. این تقابل به شکلی سمبلیک در درگیری‌های درونی شخصیت‌ها نمایان می‌شود که در آن شخصیت‌ها به دنبال رهایی از دنیای کهن و رسیدن به آگاهی و روشنائی هستند، ولی در نهایت گرفتار قدرت‌های ماورایی و سنت‌های عمیق شده‌اند.

حضور ماندالا به عنوان نمادی از نظم در رمان، به طور غیرمستقیم از طریق ساختار فضای جغرافیایی و زمانی پال نمایان است. فضای رمان، از ترکیب جنگل و دریا که نمادهای پیچیده‌ای از هماهنگی و بی‌نظمی هستند، به گونه‌ای ساخته شده است که خواننده را در درک ترتیب و معنای نهایی دچار سردرگمی می‌کند. این نوع ساختار می‌تواند اشاره‌ای به مفهوم ماندالا باشد که در آن جهان در عین آشفتگی ظاهری، به طور ناخودآگاه در پی یکپارچگی و نظم درونی است.

ناخودآگاه جمعی به طور مستقیم در فضای رمان در ارتباط با باورهای عمومی و جمعی مردم پال به نمایش گذاشته می‌شود. این مردم به اجنه، جادو و دنیای ماورایی اعتقاد دارند، که نشان‌دهنده‌ی یک ناخودآگاه جمعی است که از نسل‌ها به نسل دیگر منتقل شده و شخصیت‌های رمان را به طور ناخودآگاه در خود محبوس کرده است. آنچه در این بخش به وضوح دیده می‌شود، تداوم و تکرار این باورها و الگوهای فکری است که انسان‌ها را در موقعیتی ثابت نگه می‌دارد، مشابه به آنچه در ماندالا وجود دارد. فردیت به‌ویژه در شخصیت «چیستا»، مکتب‌دار شهر، نمایان است. چیستا فردی است که در تلاش است تا با آموزش و آگاهی بخشی از طریق علم، مردم را از بند باورهای خرافی و جادوگری رها کند. او در این مسیر به طور سمبلیک، نماینده فردیت است که می‌تواند جامعه‌ای که به صورت جمعی درون ماندالا اسیر شده، از این جمود بیرون بیاورد. فردیت چیستا در مقابله با باورهای جمعی مردم پال قرار دارد و نمادی از تمایل به شناخت و درک بهتر از واقعیت است.

۴- نتیجه‌گیری

رمان «رژه بر خاک پوک» با بهره‌گیری از کهن‌الگوی ماندالا، به طور مؤثر به تجسم روند پیچیده تکامل روانی شخصیت‌ها و تلاش آن‌ها برای رسیدن به آگاهی و تمامیت پرداخته است. این کهن‌الگو، که نمادی از تعادل درونی و وحدت است، در ساختار دایره‌ای و متقارن روایت داستان تجلی می‌یابد و نمایانگر جست‌وجوی شخصیت‌ها برای هم‌آهنگی میان نیروهای متضاد درونی و بیرونی خود است. شخصیت‌ها در این رمان با بحران‌های درونی و بیرونی روبه‌رو می‌شوند که به‌ویژه در سیر داستانی حوّا مشاهده می‌شود. حوّا که در مراحل مختلف زندگی خود با ترس‌ها و وسوسه‌ها مواجه می‌شود، در نهایت

از طریق پذیرش سایه‌های خود و تطهیر روانی با باران و گل سرخ به وحدت درونی دست می‌یابد. این فرآیند تطهیر و ادغام نیروهای متضاد، به‌طور مستقیم با مفهوم فردیت و تکامل در مکتب روان‌شناسی یونگ مرتبط است.

علاوه بر این، در رمان «رژه بر خاک پوک»، تقابل‌های اجتماعی و فرهنگی از طریق نماد ماندالا تحلیل می‌شوند. شخصیت‌ها در تلاش برای یافتن هویت و تعادل میان سنت و مدرنیته قرار دارند و ماندالا به‌عنوان ابزاری برای تحلیل این تضادها به کار گرفته می‌شود. شخصیت چیستا، که نماینده تلاش برای بازسازی هویت فرهنگی است، در تقابل با شخصیت فرنود، که نمایانگر فراموشی و زوال است، به‌عنوان نماد جست‌وجو برای دستیابی به تعادل میان فرد و جامعه معرفی می‌شود.

این رمان همچنین نشان‌دهنده‌ی تأثیرات ناخودآگاه جمعی بر روان فردی و اجتماعی انسان‌ها است. تقابل‌ها و تضادهای موجود در دنیای شخصیت‌ها، از جمله جنگ‌ها و چالش‌ها میان جن‌ها، جنگیران و انسان‌ها، به‌طور ضمنی به مفهوم ماندالا اشاره دارند. در این جهان پرتنش، تمامی نیروهای متضاد در نهایت به یکدیگر متصل و هماهنگ می‌شوند، به گونه‌ای که وحدت روانی و آگاهی جمعی تحقق می‌یابد. به این ترتیب، رمان «رژه بر خاک پوک» با استفاده از نمادگرایی‌های ماندالایی، به‌طور غیرمستقیم به فرآیندهای روان‌شناختی شخصیت‌ها و بحران‌های اجتماعی و فرهنگی اشاره می‌کند. این رمان نه تنها روند تکامل فردی شخصیت‌ها را از طریق نمادهای روان‌شناختی نشان می‌دهد، بلکه همچنین به جست‌وجوی انسان برای ایجاد تعادل میان جنبه‌های مختلف وجودی خود در دنیای مدرن پرداخته است.

منابع

- اسماعیل پور، ابوالقاسم، (۱۳۷۷)، «اسطوره، بیان نمادین»، چاپ اول، انتشارات سروش: تهران.
- اسنودن، رود، (۱۳۸۷)، «خودآموز یونگ»، ترجمه نورالدین رحمانیان، چاپ دوم، انتشارات آشیان: تهران.
- بیلسکر، ریچارد، (۱۳۸۸)، «اندیشه‌ی یونگ»، ترجمه‌ی حسین پاینده، چاپ سوم، آشیان: تهران.
- تسلیمی علی، (۱۳۸۸)، «گزاره‌هایی در ادبیات معاصر ایران»، چاپ دوم، کتاب آمه: تهران.
- خدیش، پگاه، (۱۳۸۷)، «ریخت‌شناسی افسانه‌های جادویی»، چاپ اول، انتشارات علمی و فرهنگی: تهران.
- رضایی، مهدی، (۱۳۸۴)، «آفرینش و مرگ در اساطیر»، چاپ اول، انتشارات اساطیر: تهران.

- روحانی سروستانی، لیلا، آتش سودا، محمدعلی و رستمی، سمیرا، (۱۴۰۱)، «تجزیه و تحلیلی بر نمادپردازی در آثار عطار نیشابوری (نمونه کاوی: نمادپردازی آفتاب (خورشید))». **پژوهش‌نامه‌ی مکتب‌های ادبی**، ۶(۱۷)، ۱۰۶-۱۳۳.
- عارفی، اکرم، محمودی، محمدعلی و واثق عباسی، عبدالله، (۱۴۰۳). تبیین رابطه‌ی نمادگرایی با داستان‌های جریان سیال ذهن. **پژوهش‌نامه‌ی مکتب‌های ادبی**، ۸(۲۸)، ۷-۳۱.
- شمس لنگرودی، محمدتقی، (۱۴۰۰)، «رژه بر خاک پوک»، چاپ دوم، نگاه: تهران.
- سلمانی نژادمهرآبادی، صغری، (۱۳۹۳)، «واکاوی اشکال کهن‌الگوی ماندالا و نماد کمال در ناخودآگاه قومی طاهره صفارزاده». **فصلنامه پژوهش‌های ادبی و بلاغی**، ۲(۳)، ۳۸-۵۷.
- کراب، الکساندر و دیگران، (۱۳۸۹)، «جهان اسطوره‌شناسی»، ترجمه جلال ستاری، چاپ اول، نشر مرکز: تهران.
- مورنو، آنتونیو، (۱۳۸۶)، «یونگ، خدایان و انسان مدرن»، ترجمه داریوش مهرجویی، چاپ دوم، مرکز: تهران.
- میس، کارولین (۱۴۰۳)، **گالری کهن الگوها**، ترجمه سیمین موحد، چاپ پنجم، هیرمند: تهران.
- شاملو، اکبر، واشقانی فراهانی، ابراهیم و خداکرمی، رامین. (۱۳۹۸). «تحلیل کهن‌الگویی هفت خوان رستم با تکیه بر نظریه‌ی روان‌شناسی یونگ»، **فصلنامه‌ی ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی**، ۱۵ (۵۵) صص ۱۶۷-۱۹۳.
- یونگ، کارل گاستاو، (۱۳۶۸)، «چهار صورت مثالی»، ترجمه جلال ستاری، چاپ اول، آستان قدس رضوی: مشهد.
- _____ (۱۳۸۶). «انسان و سمبل‌هایش»، ترجمه محمود سلطانی، چاپ چهارم، جامی: تهران.

References

- Arefi, Akram, Mohammad Ali Mahmoodi, and Abdullah Vaseq Abbasi. 2024. "Explaining the Relationship Between Symbolism and Stream of Consciousness Stories." *Journal of Literary Schools* 8 (28): 7–31.
- Beilsker, Richard. 2009. *Jung's Thought*. Translated by Hossein Payandeh. 3rd ed. Tehran: Ashian.
- Esmailpour, Abolqasem. 1998. *Myth, Symbolic Expression*. 1st ed. Tehran: Soroush Publications.
- Jung, Carl Gustav. 1989. *Four Archetypal Forms*. Translated by Jalal Sotari. Mashhad: Astan Quds Razavi.
- . 2007. *Man and His Symbols*. Translated by Mahmoud Soltaniyeh. 4th ed. Tehran: Jami.
- Khadish, Pegah. 2008. *Morphology of Magical Myths*. 1st ed. Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Krap, Alexander, et al. 2010. *The World of Mythology*. Translated by Jalal Sotari. 1st ed. Tehran: Markaz.
- Myss, Caroline. 2024. *Archetype Gallery*. Translated by Simin Mohebb. 5th ed. Tehran: Hirmand.
- Moreno, Antonio. 2007. *Jung, Gods, and Modern Man*. Translated by Dariush Mehrjoui. 2nd ed. Tehran: Markaz.
- Rezaei, Mehdi. 2005. *Creation and Death in Mythology*. Tehran: Asatir Publications.
- Rouhani Sarvestani, Leila, Mohammad Ali Atash Suda, and Samira Rostami. 2022. "A Breakdown and Analysis of Symbolism in Attar Nishaburi's Works (Case Study: The Symbolism of the Sun)." *Journal of Literary Schools* 6 (17): 106–33.
- Salmani Nezhadmehrabadi, Soghra. 2014. "Exploring the Forms of the Mandala Archetype and the Symbol of Perfection in the Collective Unconscious of Tahereh Safarzadeh." *Literary and Rhetorical Studies Quarterly* 2 (3): 38–57.
- Shams Langroudi, Mohammad Taghi. 2021. *March on Hollow Soil*. 2nd ed. Tehran: Negah.
- Shamloo, Akbar, Ebrahim Washghani Farahani, and Ramin Khodakarami. 2019. "Archetypal Analysis of Rostam's Seven Labors Based on Jungian Psychology Theory." *Journal of Mystical Literature and Mythology* 15 (55): 167–93.
- Snowden, Rod. 2008. *Jung's Self-Help Guide*. Translated by Nooroddin Rahmanian. 2nd ed. Tehran: Ashian.
- Taslimi, Ali. 2009. *Propositions in Contemporary Iranian Literature*. 2nd ed. Tehran: Book Ame.